

створене після затвердження Конституції України у 1996 р., у якій визначено законодавчі норми функціонування політичних інститутів, що регламентують повноваження органів державної влади та види їхньої політичної відповідальності.

Складні політичні процеси, що відбуваються у різних сферах життя українського суспільства, зумовлюють необхідність об'єктивного та всебічного політологічного аналізу причин наявних проблем, а також наукового обґрунтування ефективних заходів, спрямованих на їх вирішення.

1. Зеленько Г. І. Становлення інститутів громадянського суспільства в незалежній Україні // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009. – Т. XXIII. С. 83 – 91. 2. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с. 3. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу / Ю. Шайгородський // К.: Знання України, 2009. – 400 с. 4. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 488 с. 5. Андреева О. М. Національна безпека в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією / О. М. Андреева // К.: Парламентське вид-во, 2009. – 360 с.

УДК 323.1

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

О. Шевченко

Стаття присвячена аналізу тенденцій формування національної ідентичності на пострадянському просторі. Підкреслюється, що на відміну від класичних моделей виховання національної свідомості, сучасні сценарії формування національної ідентичності характеризуються парадоксальним поєднанням «надконструктивізму» та «гіперпримордіалізму».

Ключові слова: національна ідентичність, «надконструктивізм», «гіперпримордіалізм», дискурсивні практики, націоналізм, неорасизм.

The paper deals with analysis of tendencies in forming of national identity in post-Soviet countries. The author concludes that in contrast to classical models of education of national consciousness modern ways of forming of national identity are characterized by paradoxical combination of «overconstructivism» and «hyperprimordialism».

Keywords: *national identity, «overconstructivism», «hyperprimordialism», discursive practices, nationalism, neoracism.*

Ця стаття є спробою узагальнення міркувань, які виникли після ознайомлення зі збіркою статей відомого російського соціального філософа та культуролога В. Малахова, присвячених проблематиці національної ідентичності в «пострадянському контексті». Вибір дослідника, погляди якого можуть виступати як відправна точка для полеміки та для подальшого вивчення проблеми формування національної ідентичності в «українському контексті», пов'язаний з кількома чинниками: по-перше, з науковою ґрунтовністю автора (тобто з тим, що він є передусім вченим, а не міфологом-пропагандистом); по-друге - з близькістю певних висхідних методологічних позицій (тобто він є послідовним «конструктивістом» у питаннях націєтворення). Нарешті, по-третє - цей автор на відміну від західних вчених, які розглядали феномен «нації» як різновиду уявної суспільної спільноти переважно на матеріалі класичного періоду зародження національної держави позаминулого сторіччя (йдеться про таких конструктивістів лівого спрямування, як Е. Валерстайн, Е. Балібар, М. Хардт та А. Негрі), аналізує особливості такого досить нового та незнайомого для європейської думки феномена, як національна ідентичність на пострадянському просторі.

Аналізуючи ці процеси, Малахов розглядає і такі традиційні для теорії нації та національної ідентичності проблеми, як співвідношення «національного та етнічного», «національної свідомості та націоналізму як різновиду ідеології», «націоналізму та расизму» в контексті ресурсів влади, якими володіють ти чи інші групи носіїв вищезазначених індикаторів ідентичності. Європейський рівень аналітики Малахова виявляє себе і в такій важливій проблемі, як модифікований расизм стосовно мігрантів, прихований расизм в ідеологіях різності культур та цивілізацій (яка певним чином уособлюється в риторичі сучасного мультикультуралізму). Останній комплекс проблем є універсальним для нашої сучасності та актуальним не тільки для Росії, а й для західного співтовариства.

Додамо, що набуває він актуальності і для України, хоча й не в таких масштабах.

Отже, розглянемо стисло ті нові акценти, які пропонує російський автор у розгляді всього вузла заявлених проблем, та відповімо на питання: в чому полягає специфіка підходу Малахова порівняно з іншими конструктивістськими моделями генезису нації, національної свідомості, національної ідентичності, расизму-націоналізму тощо. По-перше, слід вказати спільні моменти, які споріднюють цей підхід з критично налаштованими аналітиками феномену «нації» та які є похідними від радикальної відмови від будь-якого есенціалізму в його розумінні. Згадана відмова спричиняє ту особливість, яку ми пов'язали з конструктивістським підходом, котрий у загальному вигляді передбачає, що нації є штучним соціальним витвором, продуктом соціально-символічного «виробництва». (В контексті сказаного показовим є вислів Е. Балібара про «вироблення народу як Homo Nationalis за допомогою мережі апаратів та повсякденних практик» [1, с. 109]).

Згадане конструктивістське кредо чітко сформульоване І. Валерстайном стосовно національного ядра класичного європейського лібералізму, панування світогляду якого збігалося з формуванням національної свідомості та національної держави: «Велика програма лібералізму полягала не в тому, щоб зробити нації державами, а в тому, щоб створити нації на основі держав» [2, с. 175]. Щодо того, які саме інструменти та технології використовувались у рамках «апаратів», то можна стверджувати, що то були технології соціального **виховання**. Інакше кажучи, всі ці апарати, згадані Балібаром, були елементами грандіозної соціальної педагогіки, ключова роль якої концентрувалася в категорії «національна свідомість».

Остання категорія передбачала існування вищої соціальної єдності поза всіма становими, класовими, культурними та матеріальними розбіжностями (зокрема, І. Валерстайн у своїй рефлексії згадує роман відомого англійського політичного діяча Б. Дізраелі «Сібіла, або Дві нації», де було зафіксовано фундаментальну соціальну різницю, яка дозволяла говорити про «дві нації – нації багатих та націю бідних»). Факт таких розбіжностей спричиняв зусилля з їх нівелювання в свідомості, яку й треба було виховати. Таким чином, педагогічно-вихована домінанта таких соціальних практик полягала в тому, що населення було пасивним об'єктом цих практик.

Забігаючи наперед, відзначимо, що основним сюжетом розмислів В. Малахова виступала проблематика *ідентичності*. Частотність вживання цього терміна у ЗМІ та наукових працях, на його думку, свідчила про те, що терміни на кшталт «самосвідомості» або «самовизначення» були відкинуті на периферію сучасних дискурсивних практик. А подібний «зсув» у лінгвістичній площині свідчить, на нашу думку, про радикальну зміну акцентів у соціальних технологіях «вироблення національного». На відміну від соціальної педагогіки минулого, ці технології роблять акцент на *активному пошукові* цих національних ідентифікаційних кодів та моделей національно-державного будівництва на знайденій основі. Однак, до цього пункту ми повернемося трохи пізніше.

Повертаючись до згаданих вище «виховних стратегій» націєтворення в класичну ліберальну епоху, можна відзначити, що вони були реалізовані згідно з тезами Балібара та Валерстайна за допомогою таких інститутів, як Школа, Армія та Сім'я (причому остання крім виховної функції виконувала важливу природно-репродуктивну функцію, що забезпечувало зв'язок природного та соціального у відтворенні феномену етнічно-національного, надавало йому квазіприродної онтологічної «ваги»). Подібне поєднання в феномені «вигаданої етнічності» мовної та расової спільноти підкреслювало, за Балібаром, владно-виховний характер відтворення цієї спільноти (для ілюстрації цієї тези він наводить відомий термін М. Фуко «система біовлади» [1, с. 120]).

Під усіма цими тезами російський теоретик, який досліджує сучасні технології націєтворення, міг би повністю підписатися, але все ж таки наша сучасність пропонує те, що виходить за межі згаданих інституційних практик. На такі відмінності вказував сам Балібар, коли писав про те, що для держав периферії чи напівпериферії, які не змогли побудувати свої національні держави, «майбутні нації не схожі на нації минулого» [1, с. 107]. На ці відмінності вказує й зміна лінгвістичних маркерів, про яку ми щойно згадали, тобто зміна «самосвідомості» на «ідентичність», яка, з одного боку, підкреслює активний та вільний характер такого пошуку (на кшталт інтелігентського «богоискательства» в Росії початку ХХ сторіччя), а з іншого – його більш «запрограмований» характер, існування певного базового онтологічного рівня (або «коріння»), яке забезпечує достовірність людського, колективного існування та легітимізує його соціальні кореляти у вигляді держави.

В першій іпостасі зміна «виховної парадигми» націєтворення на парадигму «ідентифікаційну» обумовлює зміну технологій: від панування апаратно-репресивних практик до домінування дискурсивних практик. Останній пункт є дуже важливим, оскільки на відміну від тривалої історії національного виховання в позаминулому столітті, дискурсивно-перформативна основа виникнення «ідентичності» передбачає чи не миттєвий акт «ідентифікаційного прозріння»! Про цей «дискурсивний поворот» у сучасній «фабрикації ідентичностей у політичних практиках» В. Малахов пише: «В цьому сенсі «виникнення» нації збігається з її (само)виголошенням. Нація засновується разом з виголошенням свого існування як єдиного суверена; її конструювання є самоконструюванням, оскільки може здійснитися лише в акті власного виголошення. Нація, народ - це і той, хто засновує, і той, хто кого заснують. Це означає також, що народ - це «суб'єкт влади» та її об'єкт, і той, хто наділяє владою, і той, хто буде її приписи виконувати» [3, с. 21].

Ще більш відверто цей дискурсивний поворот ілюструється російським дослідником у статті «Національна політика як феномен політичної мови», де він, зокрема, зазначає: «Це особлива форма політичної поведінки, яка розгортається, скоріш, у символічній, ніж в інструментальній сфері. Іншими словами, «національна політика» більшою мірою – феномен політичної мови, ніж політичної практики» [4, с. 47]. В контексті сказаного заслуговує на увагу цікаве спостереження автора про те, що певні соціальні прошарки не вживають терміна «нація», як це роблять чиновники, які частіше користуються терміном «народ». Як продовження цієї тези можна відзначити аналогічну ситуацію в Україні, де політична мова певних сил (не обов'язково програмно забарвлених національною тематикою) маркована національною термінологією (наприклад, чинний президент України звертається до населення як до «нації», тоді як подібне звернення важко уявити в устах таких політиків, як В. Янукович, І. Богословська чи С. Тігіпко.

Однак, у проаналізованій вище другій іпостасі «етнічно-національна спільнота» втрачає свій вигаданий характер (навіть у теоретичних побудовах) та набуває абсолютного характеру *об'єктивної природної реальності* (або того, що Малахов, посилаючись на праці академіка Ю. Бромля та Л. Гумільова, називає «*фундаментально-антропологічна якість*»), унаслідок чого *міф* втрачає свій сконструйований характер та перетворюється

на абсолютну реальність, а новітній конструктивізм на новому етапі знову стає різновидом примордіалізму.

Таким чином, резюмуючи базові положення В. Малахова, можна зазначити, що особливістю сучасного сценарію набуття національної ідентичності (на відміну від класичних форм національної свідомості) є парадоксальне поєднання *надконструктивізму* (тобто національна ідентичність стає породженням дискурсивних практик) та *гіперпримордіалізму* (в рамках якого «нація» стає зведеною до природно-етнічного субстрату). Таке поєднання добре видно не тільки на прикладах експериментів з націєтворення на пострадянському просторі (передусім, у самій Росії), але його можна бачити на прикладі феномена мультикультуралізму, який демонструє універсальність цієї тенденції.

Тема мультикультуралізму теж була глибоко та критично аналізована російським дослідником. На відміну від захопленням цим явищем у певних академічних колах СНД (та Росії), Малахов продемонстрував його небезпечний та редукаціоністський порівняно з традиційними європейськими моделями національної культури характер. Зокрема, він виявив такі характеристики цього феномену, які дозволяють проводити певні паралелі між етнічно-національною свідомістю в державах на кшталт США (де мультикультуралізм перетворився на певну ідеологічну епідемію) та пострадянською Росією.

По-перше, він відзначив структуротворчу роль символу ідентичності в мультикультуралістських ідеологіях та світоглядну функцію міфологеми «коріння». Так, у статті з показовою назвою «Ностальгія за ідентичністю» (сайт Intellectuals.ru) він наводить вислів американського теоретика А. Хейлі про імперативність пошуку «коріння» для сучасного американця. По-друге, він акцентував світоглядну функцію «культури» (яка зафіксована в самій етимології терміну «мультикультуралізм»), яка зводиться до «культуризації соціального». Іншими словами, соціальні відмінності представлені як відмінності суто «культурні». По-третє, він виявляє таку його сутнісну характеристику, як «етнізація політичного», тобто політичні референтні групи ідентифікують себе не в політичних, а радше в термінах етнічних відмінностей [5]. Нарешті, по-четверте, він проводить кореляції між «расою» та «культурою», підкреслюючи, що расові антагонізми знаково оформлюють себе як антагонізми культурні.

Хоча треба зазначити, що цій кореляції в статтях В. Малахова, присвячених мультикультуралізму, приділено менше уваги, ніж аналітиці етнізації політичного. Ця кореляція тільки констатується, а аналіз расистського ядра мультикультурального проекту та сьогоднішнього «ідентифікаційного дискурсу» не йде далі цієї констатації. В цих статтях расизм мало чим відрізняється від свого пом'якшеного двійника – етноцентризму, що ставить читача перед питанням «А чим взагалі відрізняються етнізація від расизації, етноциентризм від расизму?». Сам автор відповідає не це гіпотетичне запитання, хоча й не ставить його як проблему. Якщо реконструювати його аргументацію, то виходить, що етнізація передбачає впевненість у природній самототожності певної групи, в той час як расизм включає в цей механізм ідентифікації фігуру «іншого».

Інакше кажучи, расизм імпліцитно містить соціальний вимір (замість квазіприродного антропологічного етнічного субстрату), який Малахов (услід за західними авторами) справедливо кваліфікує як «стратегію виключення» або як стратегію квазіприродного обґрунтування соціальної дискримінації. В той же час сучасні автори зазначають, що для сучасної версії расизму (якого подекуди називають неорасизмом) суто біологічні критерії не є релевантними, - їхнє місце займають категорії культури. Зокрема, Е. Балібар про це пише так: «Культура як спосіб а ргіогі помістити індивідів та групи в певні генеалогічні ряди, од віку незмінні та постійні» [6, с. 32]. Розмірковуючи ж над проблемою співвідношення «націоналізм/расизм» французький філософ постулює рішення, в річищі якого імпліцитно рухається й думка російського автора.

Це рішення відображається в тезі про те, що їх співвідношення є формою конкретної «історичної сполуки», але в своїх основних функціях (тобто функції «нормалізації соціального виключення» та функції «виробництва вигаданої етнічності») расизм є зворотним боком націоналізму, він йому необхідний. (Цікавим прикладом Балібара є приклад німецького фашизму, в якому «логіка расизму» стверджується за рахунок «логіки національної» [7, с. 59-60]).

Повертаючись до аналізу В. Малахова проблеми національної ідентичності в пострадянських республіках та місця в них згаданої проблематики, можна відзначити однотипність ідентифікаційних проектів мультикультуралізму, європейського «культурного расизму» та російського націоналізму, який широко використовує расистські технології та характеризується пануванням «етнонаціонального

дискурсу». (Зокрема автор перелічує основні політичні сили, в яких задіяний націоналізм як важливий фермент політичної ідентичності, внаслідок чого виходить, що фактично весь політичний спектр – від комуно-червоних до біло-рожевих – є етнонаціонально забарвленим. Більш того, автор вважає, що в Росії проект створення «політичної нації», запропонований Г. Павловським, є неможливим унаслідок радикальної «етнізації російського національного співтовариства»).

Другим пунктом типологічної близькості західного та російського націоналізмів є пункт про «культурний расизм» як домінуючий патерн расизації національної свідомості (при цьому Малахов слушно відзначає, що місце «культури» в російській «логіці іншості» та расистській «стратегії виключення» займає концепт «цивілізації»). Нарешті, останнім пунктом відміченої типологічної схожості процесів «етнізації свідомості» є «етнізація феномену міграції», в ідеологічній інтерпретації якої велику роль відіграє припущення, що расово-цивілізаційні розбіжності між мігрантами та корінним населенням є джерелом актуальних чи потенційних конфліктів. (Цей порівняльний аналіз був проведений автором на прикладі законодавства Росії та Німеччини стосовно мігрантів у статті «Етнізація феномена міграції в публічному дискурсі та інститутах: випадок Німеччини та Росії». Однак якщо в Німеччині, за спостереженням автора, ці закони дедалі пом'якшуються, то в Росії, навпаки стають більш жорсткими, там усе більше закріплюється ідея нації як «спільноти походження» [8, с. 113]).

Крім типологічної близькості між російським «культурним расизмом» та західним мультикультуралізмом, з текстів В. Малахова можна реконструювати й серйозні розбіжності, які є характерною рисою російського сценарію пошуку національної ідентичності. Хоча сам автор не проводить жорстких дистинкцій, ми спробуємо зробити це самі. Отже, стосовно проблеми мігрантів ці відмінності можуть бути узагальнені таким чином:

1) Хоча в обох випадках (тобто Росії та Європи) мігранти розглядаються як зло, в країнах Заходу існує феномен «геттизації» мігрантів, який є зворотним боком культурного расизму, але який дозволяє мігрантам створювати свої власні консолідовані спільноти. Конфліктогенний потенціал таких етнічних автономій, які усвідомлюють свій соціально-політичний маргіналізм, може бути проілюстрований на прикладі арабських зворушень у Парижі

дворічної давнини. На відміну від цих країн у Росії феномен етнічних гетто відсутній, і там етнічні мігранти виступають як «одиночі обліку», тобто вони розчинені в загальній масі населення великих міст, не маючи можливості створити базу як для соціального представництва, так і для розвитку своїх культурних анклавів.

2) У країнах Заходу зазначений расизм є значно м'якшим, що означає меншу роль «стратегій сегрегації». В них відбувається так звана «позитивна дискримінація» (яка передбачає введення етнічних та расових квот для мігрантів), феномен «неорасизму», який, як ми вже зазначали, використовує принцип культурних розбіжностей замість традиційної для расистських ідеологій міфологеми «біологічної неповноцінності». Крім того, в цих країнах існує таке явище, яке ми, перефразувавши Балібара, можемо назвати «профілактичним расизмом». Це означає використання національних кордонів для функції профілактики проти потенційно небезпечних «рас», передусім арабів, для обґрунтування якої задіюється ланцюжок ототожнень: араб-мусульманин-терорист. На відміну від форм нео- та пострасистської ідеології, в сучасній Росії поряд з ними існують найжорсткіші форми ксенофобії, що призводять до збільшення актів фізичного насильства до «кінородців» з боку банд скінхедів, які негласно підтримуються офіційною владою.

Стосовно ж проблеми пошуку внутрішньої ідентичності, ситуація в Росії характеризується великою складністю та парадоксальністю, яку можна охарактеризувати як давній конфлікт «руськості» та «російськості». Іншими словами, Росія, як Імперія за зовнішніми структурними ознаками, маючи в своєму складі поліетнічне населення, здається приреченою на формування «політичної нації» (та прийняття ліберальних цінностей, на які цей проект спирається) зі своєю моделлю мультикультуралізму на кшталт американській. Однак парадокс Росії (та можливо, її глухий кут у вирішенні проблеми національної ідентичності) полягає в тому, що в ній не спрацьовує ані модель «плавильного котла» (яка була відпрацьована в таких різних країнах як Франція чи США), ані модель мультикультуральної «салатниці». В цьому контексті російський етнічний націоналізм є і, можливо, буде перепорою для створення держави егалітарної стосовно націй, етносів та народів, що входять до її складу і які можуть отримати ідентичність «росіян». За цих умов «руська ідентичність» складається в рамках принципу ієрархії, в якій «руські» будуть ідентифікувати себе як «Великий народ», який у межах імперського цілого має «наднаціональну місію» [9,

с. 251]. Расистський комплекс такого етноцентризму є очевидним та нагадує типову для колоніальної свідомості ідеологему «місії білої людини». Зазначений расизм підсилюється цивілізаційною риторикою, в якій – цілком у душі сучасного расизму - етнічно-природне невід’ємне від цивілізаційно-культурного. Також О. Дугін підкреслює, що російський народ є «носієм особливої цивілізації», «цивілізаційної месіанської ідеї», «народ-богоносець» [10]).

Крім зазначеного В. Малаховим феномену радикальної етнізації національної свідомості в Росії, створенню такої спільноти як політична нація істотно заважає сценарій *консервативної революції* (інколи прихований, інколи явний), на базі якого формуються різновиди російського націонал-патріотизму. Цей націонал-консервативний відплив після хвилі панування ліберальної ідеології в 90-х роках є дуже характерним для тих процесів, про які розмірковує Малахов, однак він цей аспект ігнорує. В цьому поверненні до традиційних моделей російської національної та націоналістичної традиції міститься, на нашу думку, цілий комплекс соціально-політичних складових:

а) незадоволення населення масовим зuboжінням після ліберальних експериментів;

б) використання цього незадоволення певними владними угрупованнями для мобілізації населення та легітимації свого панування (проект «керованої» або «суверенної» демократії є однією з частин цього більш глобального мегапроекту);

в) геополітична складова проекту у вигляді «фантазматичного реваншу» (термін Балібара), сценарію «збирання Імперії» колишньою метрополією стосовно колишніх колоній. Останній момент узагалі залишається поза увагою Малахова, який не помічає суттєвої різниці між пошуками національної ідентичності в цих різних соціокультурних світах та вважає ці процеси відносно гомогенними на єдиному «пострадянському просторі».

Зазначений нами сценарій «консервативної революції» в Росії передбачає цілісний комплекс ідеологем та міфологем, який є за визначенням «антизахідним» та «антиліберальним». Такий сценарій (як це було колись і в Німеччині, де саме й виник термін «консервативна революція») передбачає фундаментальну роль міфологеми «грунту» (або «почвы»), яка містить у собі єдність руського етносу та його «культури». Остання і є уособленням антитези «Заходу» та його світоглядно-культурним моделям: вона характеризується підкресленим етатизмом (куди входить

політичний консерватизм, авторитаризм Влади та ідея Імперії), православним фундаменталізмом (кредо цього фундаменталізму виражене О. Дугінін: «Руські повинні усвідомити в першу чергу, що вони є православні, в другу чергу – руські і лише в третю чергу – людьми» [10, с. 255]), акцентованим мілітаризмом у риторичі (який імпліцитно містить ідею «священної війни проти Заходу»), відвертою установкою на творення національного міфу замість західного проекту Просвітництва з приматом раціонального мислення [11] тощо.

Отже, підбиваючи підсумки нашого аналізу збірника В. Малахова щодо пошуків національної ідентичності в «пострадянському контексті», погоджуючись з автором у багатьох пунктах стосовно основних стратегій націєтворення в Росії та на Заході, ми не згодні з його некритичним гіпостазуванням російського досвіду на досвід таких колонізованих Росією країн, як Україна, Грузія, країни Балтії. При цьому основна наша теза полягає в тому, що незважаючи на примат етнічних моделей національної ідентичності в цих країнах, згадана «етнічність» у них виступає парадоксальною ознакою не «консервативної революції», але, навпаки, спробою модернізації та «європеїзації». А це, в свою чергу, спричиняє інші (при зовнішній схожості) сценарії відносин між націоналізмом та расизмом (наприклад, у цих країнах набагато менша питома вага «культурного расизму»), інше позиціонування проблеми мігрантів тощо. Ці сценарії мають свої проблеми, в деяких пунктах вони можуть бути не кращими і не гіршими за російські, але суть полягає в тому, що вони *інші*. Такий основний висновок впливає з рефлексії над цікавими роботами російського дослідника, але аналіз цих відмінностей є темою окремої статті.

1. Балибар Э. Нация как форма: история и идеология // Балибар Э., Валлерстайн И., Раса, нация, класс. Двусмысленные идентичности. М., Логос-Альтера, Ессе Номо, 2003. 2. Валлерстайн И. Конец какой современности // Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Спб., Изд. «Университетская книга», 2001. 3. Малахов В. Реификация идентичности и национализм // Малахов В. Понаехали тут... очерки о национализме, расизме и культурном плюрализме. М., Новое литературное обозрение, 2007. – 3, С.21. 4. Малахов В. «Национальная политика» как феномен политической речи // Малахов В. Понаехали тут... Очерки о национализме,

расизме и культурном плюрализме...4, С.47. 5. Див. Малахов В. С. Культурный плюрализм // НГ-сценарии, 14.06.97. 6. Балибар Э. Существует ли «нео-расизм»? // Балибар Э., Валлерстайн И. Раса, нация, класс. Двусмысленные идентичности. 7. Балибар Э. Расизм и национализм // Балибар Э., Валлерстайн И. Указ изд. 8. Малахов В. Указ. изд. 9. Див. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. М., «Арктогея», 1997. 10. Дугин А. Основы геополитики...ч.4. Глава 2. Что такое «русские национальные интересы». 11. Кольев А.Н. Политическая мифология: реализация социального опыта. М., «Логос», 2003. – 384 с.

УДК 327 (4)

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР – НОВІ ГОРИЗОНТИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ?

О. Врадій

У статті розглядається значення Лісабонського договору, який вносить поправки у Договір про Європейський Союз і Договір про заснування Європейського Співтовариства, та його вплив на європейську інтеграцію України. Підкреслюється, що європейська інтеграція є не лише пріоритетом зовнішньої політики України, але і поштовхом для внутрішнього реформування як гарантії подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: *європейська інтеграція, Лісабонський договір, Європейський Союз, європейська конституція.*

The article deals with the importance of Treaty of Lisbon that amended the EU's two core treaties - the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. It is stated that European integration is not only a foreign policy priority, but first of all it is a blueprint for domestic reform to ensure further civil society development in Ukraine.

Keywords: *European integration, the Treaty of Lisbon, European Union, European constitution.*

Президент Чехії Вацлав Клаус 3 листопада, поставивши підпис під Лісабонським договором, завершив тим самим процес